

УДК 27-732.4-675(495.02)"375"

271.2-72

DOI: 10.46793/sabornost26.025G

ORCID ID: 0009-0009-1391-6986

Оригинални научни рад

Σταύρος Γιαγκάζογλου*

Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής, Τομέας Συστηματικής Θεολογίας

Η εκκλησιολογική σημασία της Νίκαιας στην εποχή μας

Abstract: Το άρθρο εξετάζει την εκκλησιολογική σημασία της Α' Οικουμενικής Συνόδου της Νίκαιας στη σύγχρονη εποχή, αναδεικνύοντας τη θεολογική, σωτηριολογική και εκκλησιολογική διάσταση του όρου «όμοούσιον». Αρχικά αναλύεται η διαμόρφωση της τριαδολογικής και χριστολογικής διδασκαλίας της Εκκλησίας έναντι της αρειανικής αιρέσεως, με ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολή του Μεγάλου Αθανασίου και στη σύνδεση της δογματικής διατύπωσης με τη λειτουργική και εμπειρική ζωή της Εκκλησίας. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η τριαδολογική βάση της εκκλησιολογίας, όπου η Εκκλησία κατανοείται ως εικόνα της κοινωνίας των Προσώπων της Αγίας Τριάδος, με κέντρο το Χριστολογικό γεγονός και τη συνέργεια του Αγίου Πνεύματος. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στη σχέση Ευχαριστίας και τοπικής Εκκλησίας, καθώς και στην ανάδυση της συνοδικότητας ως έκφρασης της ενότητας και της καθολικότητας της Εκκλησίας. Εξετάζεται επίσης η ιστορική εξέλιξη των συνοδικών θεσμών, από τις αποστολικές κοινότητες έως τη σύγκληση της Α' Οικουμενικής Συνόδου, η οποία αποτελεί τομή στη διαμόρφωση της οικουμενικής συνείδησης της Εκκλησίας. Τέλος, το άρθρο αναδεικνύει την επικαιρότητα του μηνύματος της Νίκαιας, ιδίως σε σχέση με τις σύγχρονες ανθρωπολογικές και εκκλησιολογικές προκλήσεις, υπογραμμίζοντας τη σημασία της συνοδικότητας και της ενότητας μέσα στην ποικιλία.

Key words: Α' Οικουμενική Σύνοδος, όμοούσιος, Αγία Τριάς, εκκλησιολογία, Ευχαριστία, συνοδικότητα, τοπική Εκκλησία, οικουμενική Εκκλησία.

1. «Όμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο»

Το ζήτημα της προέλευσης του Υιού από την κτιστή δημιουργία ή της αΐδιας ύπαρξής του ως άκτιστου Θεού θα ταλανίσει την Εκκλησία κατά τον 2ο, 3ο και 4ο αι. Η αίρεση του Αρείου θα οδηγήσει την Εκκλησία να διατυπώσει την πίστη της ότι ο Χριστός είναι ο μονογενής Υιός του Θεού, «όμοούσιος» με τον Πατέρα, και η Αγία Τριάς είναι ανεξάρτητη από τη δημιουργία των κτιστών όντων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η Εκκλησία προέβη στη διατύπωση του Συμβόλου

* syang@theol.uoa.gr

της Πίστεως της, τονίζοντας ιδιαίτερα ως προς το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος την πίστη της [...] *Και εις ένα Κύριον Ιησούν Χριστόν, τον Υιόν του Θεού τον μονογενή, τον εκ του Πατρός γεννηθέντα προ πάντων των αιώνων. Φως εκ φωτός, Θεόν αληθινόν εκ Θεού αληθινού γεννηθέντα, ου ποιηθέντα, ομοούσιον τω πατρί, δι' ου τα πάντα εγένετο...*

Η Εκκλησία, προκειμένου να απαντήσει με την αλήθεια της πίστης και της εμπειρίας της στις θέσεις του Αρείου για τον Υιό και Λόγο του Θεού, θέσεις οι οποίες προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή στους κόλπους της, πραγματοποιεί για πρώτη φορά μία μεγάλη και γενική σύνοδο, η οποία θα ονομαστεί *Οικουμενική* και έκτοτε θα αποτελέσει παράδειγμα στη ζωή και πορεία της. Τη σύνοδο αυτή σφράγισε η αξιοποίηση των διαφόρων βαπτισματικών και ευχαριστιακών συμβόλων και εν γένει η λειτουργική εμπειρία και παράδοση πολλών τοπικών Εκκλησιών και θεολογικών παραδόσεων, καθώς και η ιδιαίτερη θεολογική συμβολή του Μεγάλου Αθανασίου, ο οποίος αξιοποίησε τη βιβλική και την προγενέστερη εκκλησιαστική παράδοση (Ιγνάτιος Αντιοχείας, Ειρηναίος Λυώνος, Ωριγένης, Διονύσιος Αλεξανδρείας, Διονύσιος Ρώμης, Θεόγνωστος). Η θεολογία της Α' Οικουμενικής Συνόδου για το ομοούσιο του Υιού προς τον Πατέρα είναι η *πατερική μεθερμηνεία* της βιβλικής και αποστολικής πίστης στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον της Ύστερης Αρχαιότητας, η οποία και αποτέλεσε τη βάση του τριαδολογικού και χριστολογικού δόγματος της Εκκλησίας στο Σύμβολο της Πίστεως. Μολονότι ο όρος «ομοούσιος» δεν απαντάται στην Αγία Γραφή και παρά την όποια φιλοσοφική φόρτισή του, η ενδεδειγμένη χρήση και η θεολογική αξιοποίησή του έδειξε την τόλμη της αρχαίας Εκκλησίας να καινοτομεί και εκ νέου να σημασιοδοτεί τα ονόματα που προσλαμβάνει από το πολιτισμικό της περιβάλλον ώστε να εκφράσει δογματικά την πίστη και εμπειρία της.

Με μία εργώδη συναγωγή και ερμηνευτική ανάδειξη των βιβλικών κειμένων ο Μέγας Αθανάσιος έδειξε ότι το νόημα (το «πνεύμα» ή η «διάνοια») των Γραφών για τη σχέση Υιού και Πατρός είναι δυνατό να διατυπωθεί ευσεβώς με τη χάρη και τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος με την έννοια του «ομοουσίου» ή εναλλακτικά με την ταυτόσημη έννοια «φύσει Υιός». Η περί Θεού αλήθεια δεν κλείνεται στις λέξεις αυτές καθαυτές. Στο οικοδόμημα της πίστεως προηγείται η των πραγμάτων αλήθεια και ακολούθως νοηματοδοτούνται και έπονται οι λέξεις και τα ονόματα που συμβάλλουν στην έκφραση της αλήθειας. Η Α' Οικουμενική Σύνοδος διατύπωσε απλώς αυτή την εμπειρία της Εκκλησίας, διευρύνοντας ερμηνευτικά τα γλωσσικά όρια της Αγίας Γραφής στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον και στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής. Η προαιώνια γέννηση του Υιού διακρίνεται από την εν χρόνω και προς τα έξω δημιουργία του Τριαδικού Θεού. Καμία αναλογία δεν υπάρχει μεταξύ γεννήσεως του Υιού *εκ της ουσίας* του Πατρός και δημιουργίας του κόσμου *εκ της θελήσεως* του Τριαδικού Θεού. Ο Υιός είναι της ίδιας με τον Πατέρα ουσίας. Προέρχεται από τον Πατέρα όχι με τον τρόπο προέλευσης της δημιουργίας, αλλά προαιώνια εκ της ουσίας του Πατρός. Επειδή, όμως, η έκφραση «εκ της ουσίας του Πατρός» μπορεί να προΐδεάσει

ενδεχομένως ένα σχήμα υποταγής, θεωρήθηκε ότι αρκεί η ταυτόσημη αναφορά του «ομοουσίου» του Υιού προς τον Πατέρα. Μάλιστα ο Υιός συμμετέχει στη δημιουργία του κόσμου, εφόσον ο Πατήρ δημιουργεί δια του Υιού.

Ο Άρειος παρέμεινε δέσμιος της αρχαιοελληνικής κοσμολογικής οντολογίας και επιχείρησε να θεολογήσει με βάση το φυσιοκεντρικό κοσμοείδωλο της εποχής. Η κοσμολογία, τα κτιστά «έργα», αποβαίνουν για τον Άρειο το μέτρο της γνώσης του Θεού. Ο Υιός και Λόγος του Θεού που ενανθρώπησε δεν είναι κατηγορία κοσμολογική, αλλά η εν Χριστώ χαρισματική έλευση του άκτιστου Θεού στην ιστορία, η οποία προσδιορίζει την πίστη, τη λατρεία και τη ζωή της Εκκλησίας. Ο Μέγας Αθανάσιος και η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος κινούνται στη βάση της εν Χριστώ αποκάλυψης του Θεού και της εμπειρίας της Εκκλησίας. Όχι μόνον δεν είναι κτίσμα ο Υιός, αλλά η δημιουργία ολόκληρη λαμβάνει την ύπαρξή της διά του Υιού και Λόγου καθώς σώζεται και ανακεφαλαιώνεται με το έργο της ένσαρκης οικονομίας. Ο Υιός είναι η αρχή, αλλά και το τέλος και η πληρότητα της δημιουργίας. Γι' αυτό και εξαρχής ο Υιός και Λόγος δημιουργεί τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ό, τι απέτυχε να κάνει ο πρώτος Αδάμ, το πραγματοποιεί ο Χριστός ως έσχατος Αδάμ. Όλη η σημασία της ενανθρώπισης του Λόγου απορρέει από το γεγονός ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο για να τον καταστήσει ελεύθερα μέτοχο της δικής του ζωής δια του ανθρώπου. Ο Μέγας Αθανάσιος και η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος εκφράζουν τη σωτηριολογική αυτή εμπειρία της Εκκλησίας μέσα από τη θεολογία της ενανθρώπισης. Ο Θεός Λόγος έγινε άνθρωπος για να γίνει ο άνθρωπος θεός κατά χάριν. «Αὐτός γάρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν. καὶ αὐτός ἐφάνερωσεν ἑαυτόν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἔννοιαν λάβωμεν καὶ αὐτός ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν».¹ Ο Χριστός είναι η ζωή και η σωτηρία ολόκληρης της κτίσης και του ανθρώπου. Πώς είναι δυνατό ο ενανθρωπήσας Υιός να είναι κτίσμα και όχι Θεάνθρωπος;

2. Η Τριαδολογική βάση της Εκκλησιολογίας

Το γεγονός της Εκκλησίας έχει αφετηρία αλλά και κατάληξη το ίδιο το μυστήριο του Τριαδικού Θεού, αφού πηγάζει μέσα από την κοινωνία των Προσώπων της Αγίας Τριάδος. Η ζωή της Εκκλησίας αντανακλά και εικονίζει, αν και αμυδρώς, τη ζωή της Αγίας Τριάδος. Θεμέλιο και βάση της Εκκλησίας είναι «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου (ἡμῶν) Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (καὶ Πατρὸς) καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Β΄ Κορ. 13, 13). Η απόλυτη Εκκλησία της Αγίας Τριάδος αποβαίνει το αρχέτυπο και ο κανόνας της Εκκλησίας των ανθρώπων, αφού η ενότητά της αναδεικνύεται μέσα στην ετερότητα των μελών του Σώματος του Χριστού ως απεικόνιση της ομοουσίας ένωσης και ομοβουλίας των Προσώπων της Αγίας Τριάδος. Το σχήμα της πατερικής και λειτουργικής θεολογίας εκ Πατρὸς, δι' Υιού, εν Αγίῳ Πνεύματι εκφράζει την κοινωνία και την πληρότητα της ζωής, η οποία απευθύνεται κατά χάριν προς τη δημιουργία και

¹ Βλ. Μεγάλου Ἀθανασίου, *Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 54 (Migne, 1857, σ. 192AB).

τον άνθρωπο διά της Εκκλησίας. Όλα ξεκινούν από την *ευδοκία* του Πατρός. Ο Πατήρ έχει την πρωτοβουλία της ύπαρξης της Εκκλησίας. Ο Υιός και το Πνεύμα συνευδοκούν και συνάμα επιτελούν ιδιαίτερο έργο. Ωστόσο, η *αυτουργία* του Υιού, δηλαδή η εν προσώπω ανάληψη της δημιουργίας και του ανθρώπου, αποτελεί την «υποστατική» βάση της Εκκλησίας. Γι' αυτό και ο Χριστός είναι η κεφαλή της. Έτσι, η Εκκλησία είναι Σώμα Χριστού, καθόσον η πρόσληψη και η ένωση της ανθρωπότητας γίνεται αποκλειστικά και μόνο στην Υπόσταση του Υιού και όχι σε εκείνη του Πατρός ή του Πνεύματος. Η *συνέργεια* του Αγίου Πνεύματος αποβαίνει καθοριστική στο έργο του Υιού. Το Πνεύμα το Άγιο, συνευδοκεί με τον Πατέρα στην ενσάρκωση του Υιού αλλά έχει και ως ιδιάζουσα συμβολή του να συνεργεί στην οικονομία του Υιού και να συμπαρίσταται διαρκώς, καθιστώντας δυνατή με τη δράση του την διά της Εκκλησίας ενσωμάτωση της κτίσης στον Χριστό.

Στο τριαδολογικό αυτό πλαίσιο η Εκκλησία ως το πλήρες Σώμα του Χριστού έχει ως κέντρο της τη Χριστολογία και συνδέεται οργανικά με την Πνευματολογία. Η προσωπική ανάληψη του κτιστού από τον Υιό ανατέμνει και ανακεφαλαιώνει την τριαδική οικονομία, η οποία εστιάζεται πλέον στο Πρόσωπο του Θεανθρώπου. Ούτε ο Πατήρ ούτε και το Πνεύμα ενεπλάκησαν με την ιστορία του κτιστού, όπως ο Υιός, ο οποίος πέρασε από όλα τα στάδια που διανύει η κτιστή και πεπερασμένη φύση των ανθρώπων. Με την ενανθρώπησή του ο Υιός «*Εκκλησίας σάρκα ανέλαβεν*».²

3. Η υπό τον επίσκοπον Θεία Ευχαριστία. Η αρχέγονη συνοδικότητα της Εκκλησίας

Οι πρωτοχριστιανικές αποστολικές κοινότητες αναπτύχθηκαν με κέντρο τη Θεία Ευχαριστία. Στην Καινή Διαθήκη η Εκκλησία ταυτίζεται με την ευχαριστιακή κοινότητα σε έναν συγκεκριμένο τόπο. Όπου η Ευχαριστία, εκεί και η Εκκλησία στην πληρότητά της ως σώμα Χριστού. «Η έννοια της τοπικής Εκκλησίας πηγάζει βασικά από το γεγονός ότι η Ευχαριστία τελείται σε δεδομένο τόπο και εμπερικλείει δύναμει της καθολικότητάς της όλα τα μέλη της Εκκλησίας που διαμένουν στον τόπο αυτό».³ Δύο βασικές εκκλησιολογικές αρχές κυριαρχούν στην αρχέγονη Εκκλησία. Πρόκειται, αφενός, για την *καθολική* φύση της Εκκλησίας και, αφετέρου, για τη συγκεκριμένη *γεωγραφική* διάστασή της. Κατά τον Απόστολο Παύλο, κάθε τοπική Εκκλησία η οποία τελεί τη Θεία Ευχαριστία είναι μία πλήρης και καθολική Εκκλησία, η οποία προσδιορίζεται τοπικά, π.χ. ως «*ή εκκλησία τοῦ Θεοῦ ἢ οὐσα ἐν Κορίνθῳ*» (Α' Κορ. 1, 2) κ.λπ. Η τοπική Εκκλησία ως ευχαριστιακή σύναξη κρίνει ζητήματα εκκλησιαστικής τάξεως, βίου και συμπεριφοράς και αναλόγως αποπέμπει ορισμένα μέλη της από την κοινωνία και την ενότητά της. Το έργο αυτό θυμίζει έντονα την Αποστολική Σύνοδο των

² Βλ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Ομιλία προς της εξορίας 2* (Migne, 1862, σ. 429).

³ Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα, 2023, σ. 269.

Ιεροσολύμων, η οποία κλήθηκε να λάβει κρίσιμες αποφάσεις για ένα σημαντικό πρόβλημα που ταλάνιζε την πρωτοχριστιανική Εκκλησία.

Η αρχέγονη αυτή συνοδικότητα υπήρξε σαφώς έκφραση της ίδιας της λατρευτικής-ευχαριστιακής ζωής της πρωτοχριστιανικής Εκκλησίας. Με τον τρόπο αυτό λειτουργούσαν όλες οι αναφερόμενες χριστιανικές κοινότητες. Η δε Αποστολική Σύνοδος δείχνει ότι εμφανίζονταν και περιστασιακές συνοδικές συνάξεις για επείγοντα προβλήματα. Οι έκτακτες αυτές συνοδικές συνάξεις απέκτησαν σταδιακά μία συγκεκριμένη δομή, η οποία περιλαμβάνει, κατά την έξοχη εκκλησιολογική ανάλυση του Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα, το «πλήθος» των πιστών, τους «αποστόλους» και τους «πρεσβυτέρους».⁴ Στην Αποστολική Σύνοδο οι πάντες πληροφορούνται για ζητήματα της Εκκλησίας πέραν των Ιεροσολύμων. Τις τελικές, όμως, αποφάσεις της συνόδου λαμβάνουν οι «απόστολοι» και οι «πρεσβύτεροι» και κατόπιν τις ανακοινώνουν στο «πλήθος». Η αρχέγονη αυτή συνοδικότητα θεμελιώνεται θεολογικά στη στέρεη πεποίθηση ότι το Πνεύμα το Άγιον είναι διαρκώς παρόν και ενεργεί, καθοδηγώντας την Εκκλησία «εις πάσαν τὴν ἀλήθειαν» (Ιω. 16, 12). Η χαρακτηριστική έκφραση, την οποία συναντούμε στις Πράξεις των Αποστόλων, «ἔδοξε γὰρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν» (Πραξ. 15, 28), θα επαναλαμβάνεται σταθερά σε κάθε συνοδική εμπειρία της Εκκλησίας. Το δε «πλήθος» δεν είναι παντελώς αμέτοχο στην όλη διαδικασία. Η «ὄλη ἐκκλησία» χρειάζεται να επικροτεί, να αποδέχεται και να συναινεί στις εν λόγω αποφάσεις. Η δομή της Αποστολικής Συνόδου είναι πλέον διαφορετική από τις τακτικές συναντήσεις εντός των τοπικών Εκκλησιών, καθώς η σύνθεσή της αφορά μονάχα τους «ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους». Η συνοδικότητα στη μετα-αποστολική περίοδο εκφράζεται από το σχήμα του *προεστῶτος επισκόπου* της ευχαριστιακής συνάξεως, που αντικαθιστά πλέον τους αποστόλους, και των *πρεσβυτέρων*, οι οποίοι τον περιβάλλουν. Το περίφημο «συνέδριον τοῦ ἐπισκόπου» υπήρξε πιθανώς ένας θεσμός τον οποίο συγκαλούσε ο επίσκοπος, οσάκις χρειαζόταν. Η μαρτυρία της Διδαχῆς των Αποστόλων (3ος αι.) φωτίζει τη δομή και τη λειτουργία του «συνεδρίου τοῦ ἐπισκόπου» ως θεσμού επίλυσης των προβλημάτων και των διαφορών της υπό τον επίσκοπο τοπικής Εκκλησίας. Εδώ ολόκληρη η ευχαριστιακή σύναξη μετασχηματιζόταν σε δικαστήριο και ο επίσκοπος περιστοιχιζόμενος από το συνέδριο των πρεσβυτέρων εξέφερε την τελική κρίση του, διευθετώντας προβλήματα πριν την ευχαριστιακή κοινωνία. Η προσφορά της Ευχαριστίας, η οποία πραγματοποιείται ως εικόνα και πρόγευση των εσχάτων, προϋποθέτει ενότητα, συμφιλίωση και καταλλαγή των διεστώτων.⁵

Η Εκκλησία ως Σώμα Χριστού ριζώνει πάντοτε σε έναν τόπο σαρκώνοντας την πίστη, τη λατρεία και τη ζωή της μέσα σε έναν συγκεκριμένο πολιτισμό, δίχως, όμως, να χάσει τα εκκλησιολογικά και εσχατολογικά της κριτήρια και χαρακτηριστικά συσχηματιζόμενη πλήρως με τον τοπικό πολιτισμό. Η κίνηση

⁴ Βλ. Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα, 2016, σσ. 665εξ και 685εξ.

⁵ Βλ. Ματθ. 5, 23–24.

της Εκκλησίας προς τον κόσμο και τον πολιτισμό είναι πάντοτε μία διαδικασία πρόσληψης και μεταμόρφωσης. Εάν κάποια τοπική Εκκλησία απωλέσει τον εσχατολογικό της προσανατολισμό ως εικόνα της Βασιλείας, αλλά και την κοινή και παραδεδομένη αποστολική μαρτυρία της πίστεως εξαιτίας της απόλυτης πρόσδεσης της σε έναν επιτόπιο πολιτισμό, τότε αλλοιώνεται ο εκκλησιολογικός της χαρακτήρας. Σε κάθε τοπική Εκκλησία το λειτούργημα του επικεφαλής της ευχαριστιακής σύναξης επισκόπου λειτουργεί ενοποιητικά ως υπέρβαση των φυσικών, κοινωνικών και πολιτισμικών διαιρέσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ευχαριστιακή υπό τον επίσκοπο κοινότητα φανερώνεται σε έναν συγκεκριμένο τόπο ως «πλήρης» και «καθολική» Εκκλησία. Συνεπώς, η καθολικότητα δεν αντιπαρατίθεται προς την τοπικότητα της Εκκλησίας, αλλά συνιστά απαραίτητη έκφρασή της.

Ο συνδυασμός των δύο αυτών εκκλησιολογικών αρχών καταλήγει στην αρχαία κανονική διάταξη που ορίζει ότι σε κάθε τόπο πρέπει να υπάρχει μία μόνο υπό τον επίσκοπο ευχαριστιακή σύναξη και άρα μία Εκκλησία.⁶ Η αρχαιότερη μορφή τοπικής Εκκλησίας υπήρξε η Εκκλησία της πόλεως. Το λειτούργημα του προεστώτος της ευχαριστιακής σύναξης συνδέεται ήδη από τη χειροτονία του επισκόπου με μία συγκεκριμένη τοπική Εκκλησία. Ο επίσκοπος και το συνέδριο των πρεσβυτέρων με το οποίο περιβαλλόταν συνδέεται πάντοτε με μία συγκεκριμένη πόλη. Η ανάδυση της ενορίας κατά τον 4ο αιώνα ανέτρεψε κατά κάποιο τρόπο το αρχέγονο status της τοπικής Εκκλησίας και οδήγησε στην αντίληψη ότι ο επίσκοπος είναι προεστώς διοικητικά και όχι ευχαριστιακά. Ωστόσο, η τοπική Εκκλησία ως προς την καθολικότητα (και αποστολικότητά της) διασφαλίζεται από τον επίσκοπο και όχι από τον πρεσβύτερο της ενορίας. Τοπική Εκκλησία είναι η επισκοπή και όχι η ενορία. Συνάμα, η πληρότητα και καθολικότητα κάθε τοπικής Εκκλησίας διασφαλίζεται από την παρουσία και συμμετοχή όλων των μελών και όλων των λειτουργημάτων και των τάξεων της ίδιας κοινότητας. Στην αρχέγονη ευχαριστιακή εκκλησιολογία το ρήγμα που προκλήθηκε από το πρόβλημα μεταξύ ενορίας και επισκοπής μπορεί να αποκατασταθεί με ορθό εκκλησιολογικά τρόπο π.χ. με χωρεπισκόπους ή με μικρότερες επισκοπές.

4. Τοπική και ανά την οικουμένην Εκκλησία. Η πορεία προς τη σύγκλιση τοπικών και γενικών συνόδων στην αρχαία Εκκλησία

Η μία Εκκλησία σε κάθε πόλη συνδεόταν κατά κάποιο τρόπο με τις πολλές κατά τόπους Εκκλησίες δια του επισκόπου της. Ήδη κατά τη χειροτονία ενός επισκόπου, απαιτούνταν η παρουσία και συμμετοχή και άλλων επισκόπων, κυρίως των όμορων επισκοπικών επαρχιών. Ασφαλώς, η τοπικότητα δεν ταυτίζεται με την οικουμενικότητα. Ωστόσο, μια τοπική Εκκλησία, μολονότι συνιστά μία συγκεκριμένη γεωγραφική διαίρεση ή και ιδιαίτερη πολιτισμική έκφραση, οφείλει να μην υπάρχει αποκομμένα και αποχωρισμένα, αλλά να βρίσκεται διαρκώς σε

⁶ Η παλαιά αυτή εκκλησιολογική αρχή κανονικοποιείται με τον 8ο Κανόνα της Α' Οικουμενικής Συνόδου, «Ἴνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ὦσιν».

κοινωνία με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες ανά την οικουμένη. Κάθε τοπική Εκκλησία οφείλει να μην κλείνεται στη δική της αυτάρκεια και απομόνωση, αλλά να ενδιαφέρεται και να μεριμνά όχι μόνο για τα δικά της ζητήματα, αλλά και για τα ζητήματα που αφορούν και τις άλλες τοπικές Εκκλησίες. Η κοινή πίστη και κατανόηση του Ευαγγελίου, και η οργάνωση της εν γένει λατρείας και ζωής της Εκκλησίας αφορά όλες τις τοπικές Εκκλησίες. Συνάμα, η τοπικότητα δεν χρειάζεται να απορροφάται ή να υποσκελίζεται από την οικουμενικότητα ως μία υπερέχουσα δομή. Στο σημείο αυτό, η τοπικότητα συναντά οργανικά την οικουμενικότητα μέσω της κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών. Συνεπώς, η οικουμενικότητα δεν συνιστά μία νέα δομή παγκόσμιας Εκκλησίας, αλλά ένα πλέγμα κοινωνίας μεταξύ των κατά τόπους Εκκλησιών.

Η αρχαία Εκκλησία αντιμετωπίζει ήδη από τον 2ο αι. τη λαίλαπα του Γνωστικισμού, αλλά και άλλες ενθουσιαστικές κινήσεις και αποσχιστικές τάσεις (Μοντανισμός, Μαρκιωνιτισμός) σε διάφορες περιοχές. Είναι η περίοδος διαμόρφωσης του *Κανόνα των Γραφών* και της σημασίας της *αποστολικής διαδοχής* ως εργαλείων διαφύλαξης της αλήθειας και της αποστολικής παραδόσεως της καθολικής Εκκλησίας. Τα δύο αυτά στοιχεία δείχνουν ότι η τοπική Εκκλησία ως μαρτυρία της αλήθειας και ενότητάς της αναφερόταν πέραν της δικής της κληρονομιάς και σε κάτι ευρύτερο του τοπικού, το οποίο αφορούσε πλέον τις οικουμενικές διατάξεις της ενότητας και της *ορθοδοξίας* μεταξύ των κατά τόπους Εκκλησιών. Ακριβώς αυτή την περίοδο εμφανίζονται οι επισκοπικές συνάξεις σε επίπεδο επαρχιακών συνόδων, οι οποίες όμως είναι αναπόσπαστες από τη δομή των πρώτων ευχαριστιακών κοινοτήτων της Καινής Διαθήκης. Για τον Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα, είναι σαφές ότι η εκκλησιολογική θέση του επισκόπου στην ευχαριστιακή κοινότητα υπήρξε η βάση για την ανάπτυξη του συνοδικού θεσμού. Άλλωστε, μέχρι και τον 4ο αι. ο όρος «σύνοδος» σήμαινε τη Θεία Ευχαριστία.⁷ Η ενότητα, πληρότητα και καθολικότητα της Εκκλησίας ως «εκκλησίας του Θεού» σε έναν συγκεκριμένο τόπο εκφράζεται με την τέλεση της υπό τον επίσκοπο Ευχαριστίας. Κεφαλή και κέντρο της ενότητας μίας συγκεκριμένης Εκκλησίας είναι ο επίσκοπός της. Στο πρόσωπο του επισκόπου της, η τοπική Εκκλησία υπερέβαινε κάθε έννοια τοπικισμού και συνδεόταν οργανικά με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες, αποτελώντας τη μία Εκκλησία ανά την οικουμένη.⁸ Ο επίσκοπος ήταν ο εκφραστής της ενότητας της τοπικής Εκκλησίας καθώς και της σχέσης και ενότητάς της με τις άλλες κατά τόπους Εκκλησίες. Τώρα πλέον ο «σύλλογος των αποστόλων» δεν ήταν το τοπικό πρεσβυτέριο αλλά το *σώμα των επισκόπων* μιας ευρύτερης περιοχής ως προέκταση των συνάξεων των τοπικών Εκκλησιών. Οι επίσκοποι επικοινωνούν δι' αλληλογραφίας, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν σημαντικά θέματα προς αντιμετώπιση, αλλά και ανταλλάσσουν επισκέψεις, φανερώνοντας ότι η κοινωνία μεταξύ των κατά τόπους Εκκλησιών

⁷ Βλ. Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα, 2016, σ. 689.

⁸ Στην αρχαία Εκκλησία η εκφώνηση των «Δίπτυχων» στην ευχαριστιακή σύναξη είχε ιδιαίτερη σημασία καθώς υπογράμιζε την αμοιβαία αναγνώριση, κοινωνία και ενότητα των κατά τόπους Εκκλησιών. Βλ. Ζηζιούλα, 1994, σελ. 98–99.

δεν ήταν ζήτημα κοινωνικής αβρότητας, αλλά εκκλησιολογικής μέριμνας και συνοδικής ευθύνης του επισκοπικού λειτουργήματος.

Στα τέλη του 2ου αι., παρά τους διωγμούς και τα ποικίλα εσωτερικά προβλήματα, εμφανίζονται «σύνοδοι και συγκροτήσεις επισκόπων»⁹ σε διάφορες περιοχές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας για τη διευθέτηση του προβλήματος για την ημερομηνία εορτασμού του Πάσχα. Στις αρχές του 3ου αι. σύνοδοι στην Αίγυπτο καταδικάζουν τον Ωριγένη, και άλλες που συγκαλούνται στη Μικρά Ασία και στη Β. Αφρική αποφαινόμενες για το βάπτισμα των αιρετικών. Οι ευρύτερες αυτές σύνοδοι ελαχιστοποιούν τη *σύνοδο του επισκόπου*, η οποία επισκιάζεται ή και αντικαθίσταται πλέον από την *επαρχιακή σύνοδο* στις αρχές του 4ου αι. Την ίδια περίοδο η εκλογή των επισκόπων περιέρχεται αποκλειστικά στις επαρχιακές συνόδους οι οποίες προσλαμβάνουν μέγιστο κύρος και αυθεντία. Μάλιστα, η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος αποφασίζει με σχετικό κανόνα τη σταθερή σύγκληση των συνόδων δύο φορές ανά έτος (5ος κανόνας). Ο επίσκοπος δεν είναι μόνον εκφραστής της ενότητας της τοπικής του Εκκλησίας, αλλά αναδεικνύεται και ως ο συνδετικός κρίκος με τις άλλες τοπικές Εκκλησίες. Όλες αυτές οι μορφές συνοδικότητας συνδέονται σταθερά με την ευχαριστιακή συγκρότηση της αρχαίας Εκκλησίας και τη θέση του επισκόπου ως προεστώτος και συνάμα ανταποκρίνονται στις ιστορικές, πολιτικές, κοινωνικές και οργανωτικές συνθήκες της εποχής.

Πράγματι, καθώς εισάγεται το μητροπολιτικό σύστημα διοικητικής οργάνωσης από τον 4ο αι. και κατόπιν το πατριαρχικό σύστημα (5ος αι.), η τοπική Εκκλησία επεκτείνεται και πέραν της μιας επισκοπής, περιλαμβάνοντας πολλές επισκοπές υπό τον μητροπολίτη ή τον πατριάρχη μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής. Η ανάπτυξη αυτή συμβαίνει μαζί με την εξέλιξη του συνοδικού θεσμού ως έκφραση της ενότητας και της κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών είτε σε εκτεταμένες γεωγραφικά περιοχές είτε ακόμη και ανά την οικουμένη με βάση την αρχή της ισότητας όλων των επισκόπων ως διαδόχων των αποστόλων. Η προεδρία των επαρχιακών συνόδων ανατίθεται συνήθως στον επίσκοπο της «πρωτεύουσας» πόλης και οι αποφάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία ή έστω με πλειοψηφία. Οι εξελίξεις αυτές οδήγησαν σταδιακά τις κατά τόπους Εκκλησίες σε μία ευρύτερη οργάνωση σε οικουμενικό πλαίσιο, θέτοντας τις βάσεις, τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση της Οικουμενικής Συνόδου στη ζωή της αρχαίας Εκκλησίας.

5. Η σύγκληση της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου

Η συνοδική δραστηριότητα εξέφραζε και προϋπέθετε την ευχαριστιακή κοινωνία μεταξύ των κατά τόπους Εκκλησιών. Ο αποκλεισμός από τη Θεία Ευχαριστία αλλά και η μέριμνα για την αλήθεια και ενότητα της Εκκλησίας άρχισαν να αφορούν τις ευρύτερες επαρχιακές συνόδους. Ωστόσο, ο αφορισμός από την

⁹ Βλ. Ευσεβίου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική Ιστορία* Ε', 23, 2.

ευχαριστιακή κοινωνία θεωρούνταν πολύ σοβαρό ζήτημα ώστε να αφιεθεί μονάχα στην ευθύνη της τοπικής Εκκλησίας, καθόσον όφειλε να μην συμβαίνει για λόγους προσωπικής μικροψυχίας ή αντεκδίκησης. Τέτοιες καταστάσεις μπορεί να οδηγούσαν ακόμη και σε σχίσματα, τα οποία δεν ήταν δυνατό να θεραπευθούν εύκολα και διαιωνίζονταν μέσα στον χρόνο, τραυματίζοντας σοβαρά την ενότητα της Εκκλησίας. Συνάμα, η επίμονη ποιμαντική μέριμνα της Εκκλησίας για την υπέρβαση των παρεξηγήσεων ή την επιστροφή και αποκατάσταση των σχισματικών ή των αιρετικών ομάδων, προετοίμαζε και τελικά συγκαλούσε ευρύτερες συνόδους ώστε μέσω των θεολογικών διαλόγων και συζητήσεων να επέλθει η συμφιλίωση και η ενότητα στην Εκκλησία. Η δικαιοδοσία των συνόδων αυτών δεν καλύπτει κάθε πλευρά της ζωής της Εκκλησίας ούτε αντιμάχεται την αυτοτέλεια της τοπικής Εκκλησίας, αλλά αφορά θέματα που αναφέρονται στην πίστη και στη ζωή περισσότερων της μιας τοπικών Εκκλησιών.

Για τον λόγο αυτό ακριβώς οι αρχαίες γενικές σύνοδοι, και κυρίως οι οικουμενικές, ασχολήθηκαν με ζητήματα τάξεως και ορθοδοξίας της πίστεως, εκφράζοντας την *κοινωνία* των κατά τόπους Εκκλησιών, χωρίς όμως να υποκαθιστούν τις τοπικές Εκκλησίες. Εξ ου και η μέριμνα να συμμετάσχουν σε αυτές όσο το δυνατόν περισσότεροι επίσκοποι, εκπροσωπώντας τις τοπικές Εκκλησίες και το πλήρωμά τους. Από την άποψη αυτή οι σύνοδοι είναι *συνελεύσεις τοπικών Εκκλησιών* δια της συμμετοχής των επισκόπων τους. Αυτό εξηγεί και την επισκοπική σύνθεσή τους και ασφαλώς όχι η δια της χειροτονίας των επισκόπων ατομική μεταβίβαση διοικητικής ή άλλης εξουσίας. Η δια των επισκόπων αποστολική διαδοχή αφορά συγκεκριμένες εκκλησιαστικές κοινότητες, το δε σώμα των επισκόπων δεν υφίσταται παρά μόνο άρρηκτα συνδεδεμένο με τις κατά τόπους Εκκλησίες.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο μέριμνας για την αλήθεια και ενότητα της Εκκλησίας ανά την οικουμένη, όταν τα θεολογικά και εκκλησιολογικά προβλήματα που δημιούργησε ο Άρειος στην Αλεξάνδρεια επεκτάθηκαν και αναστάτωσαν πολλές άλλες τοπικές Εκκλησίες, οδήγησαν εξ *ανάγκης*¹⁰ στη σύγκληση και διεξαγωγή μιας εντελώς νέας μορφής συνόδου, μόλις δώδεκα έτη μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων. Η διδασκαλία του Αρείου αναστάτωσε όχι μόνο την Εκκλησία της Αλεξάνδρειας, αλλά σχεδόν ολόκληρο το ανατολικό τμήμα της Αυτοκρατορίας, καθώς συνδύαζε επιλεκτικά στοιχεία από την αλεξανδρινή και από την αντιοχειανή θεολογική ερμηνευτική παράδοση της αρχαίας Εκκλησίας. Επρόκειτο, συνεπώς, για ένα θεολογικό ζήτημα το οποίο αφορούσε την Εκκλησία ανά την οικουμένη, καθώς ανέτρεπε πλήρως την παραδεδομένη αποστολική και καθολική πίστη της. Έτσι το 324 ο Αλέξανδρος Αλεξανδρείας εισηγήθηκε στον Όσιο επίσκοπο Κορδούης της Ισπανίας, ο οποίος απολάμβανε την προσωπική εμπιστοσύνη του Μ. Κωνσταντίνου, την «κατεπείγουσα» διεξαγωγή μιας ευρύτερης γενικής συνόδου.

¹⁰ Μ. Αθανασίου, *Περί συνόδων* 5, 1. «Ἡ μὲν γὰρ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος οὐχ ἄπλῶς γέγονεν, ἀλλ' εἶχε τὴν χρεῖαν κατεῖγουσαν καὶ τὴν αἰτίαν εὐλογον».

Σύμφωνα με τους ιστορικούς, ο επίσκοπος Κορδούης Όσιος διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ενώπιον του αυτοκράτορα Μ. Κωνσταντίνου, ο οποίος αρχικά εξέλαβε ως «ελάχιστον ζήτημα» τη διένεξη του Αρείου με τον επίσκοπο του Αλεξανδρείας Αλέξανδρο, το οποίο θα μπορούσε να επιλυθεί συναινετικά στο επίπεδο της τοπικής αυτής Εκκλησίας. Ο Όσιος Κορδούης, έχοντας την εμπειρία σύγκλησης μεγάλων συνόδων στη Δύση όπως της Ελβίρας (305–306) ή ακόμη της Ρώμης (313) και της Αρελάτης (314) επηρέασε τον Μ. Κωνσταντίνο να θεωρήσει την Εκκλησία ως την αυτοκρατορία του Χριστού επί της γης και να παραλληλίσει την ειρήνη της με την ειρήνη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, αρκετές γενικές σύνοδοι πραγματοποιήθηκαν και στην Ανατολή, ενώ οι ευρύτερες σύνοδοι στην Αλεξάνδρεια και στην Αντιόχεια το 324 λειτούργησαν ως προσυνοδικές διασκέψεις για την οργάνωση και διεξαγωγή της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου στη Νίκαια το 325. Ο Μ. Κωνσταντίνος χρηματοδότησε και υποστήριξε την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο, αφήνοντας ελεύθερη την Εκκλησία να αποφασίσει για τα δικά της θέματα. Τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή είχε διαμορφωθεί η αντίληψη περί ενότητας της Εκκλησίας σε ένα υπερτοπικό επίπεδο το οποίο καλούνταν χριστιανική οικουμένη. Η Εκκλησία είναι ένα ενιαίο σώμα σε όλους τους τόπους, είναι η «καθολική Εκκλησία κατά την οικουμένην».¹¹

Μια νέα συνοδική δομή, η Οικουμενική Σύνοδος, αναδύθηκε ως κρίσιμος σταθμός στην ιστορική πορεία της Εκκλησίας, διακρατώντας τα μόνιμα στοιχεία της συνοδικής έκφρασης και ζωής και συνάμα αναπτύσσοντας νέες μορφές συνοδικότητας, παράλληλα με τις εκάστοτε πολιτικές, πολιτισμικές και γεωγραφικές συνθήκες μέσα στις οποίες η αρχαία Εκκλησία εξέφραζε την αλήθεια και ενότητά της. Καθώς παρατηρεί ο Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος (Σαββάτος), «Τελικά φαίνεται ότι η σχέση οικουμενικότητας, καθολικότητας και αποστολικότητας, στο πλαίσιο λειτουργίας του θεσμού της συνόδου, αποτέλεσαν τη θεολογική βάση μετάβασης από την τοπικότητα στην οικουμενικότητα μιας συνόδου».¹²

Η διδασκαλία του Αρείου ανέτρεπε άρδην την πίστη της Εκκλησίας στην Αγία Τριάδα και συνάμα παρουσίαζε μία εσφαλμένη Χριστολογία σύμφωνα με την οποία ο Υιός ήταν κτίσμα και όχι συναΐδιος και φύσει Υιός του Πατρός. Η διδασκαλία αυτή είχε καταλυτικές συνέπειες για την παραδεδομένη πίστη της Εκκλησίας στην Αγία Τριάδα και στο μυστήριο της σωτηρίας του κόσμου και του ανθρώπου. Ήταν πλέον κατεπείγουσα ανάγκη να αντιμετωπιστεί η διδασκαλία του Αρείου από την ανά την οικουμένη Εκκλησία. Αντιμετωπίζοντας τον Αρειανισμό, η σύνοδος της Νίκαιας κατέληξε στο περίφημο *Σύμβολον της Πίστεως*, για τη συγκρότηση του οποίου ελήφθησαν υπόψη τα βαπτισματικά σύμβολα και οι λειτουργικοί τύποι της Θείας Ευχαριστίας που χρησιμοποιούνταν στις κατά

¹¹ Βλ. *Μαρτύριον Πολυκάρπου* 8, 1. Χρυσόστομου Σαββάτου Μητροπολίτη Μεσσηνίας, 2024, σ. 26εξ.

¹² Ό.π. σ. 27.

τόπους Εκκλησίες και περιείχαν σύντομες εμπειρικές ομολογίες πίστεως και δοξολογικές επικλήσεις στην Αγία Τριάδα, στον Θεό και Πατέρα, στον Κύριο Ιησού Χριστό και στο Άγιο Πνεύμα. Τα σύμβολα αυτά μαζί με την ίδια την Αγία Γραφή αποτέλεσαν τις αυθεντικές πηγές πάνω στις οποίες η αρχαία Εκκλησία εξέφραζε την πίστη και διδασκαλία για τον Θεό, τον κόσμο, τον άνθρωπο, την Εκκλησία, την ιστορία και τα έσχατα της Βασιλείας. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, υιοθετώντας ως κείμενο βάσης το παλαιότερο Σύμβολο της Αντιόχειας του 268, αλλά και τα Σύμβολα των συνόδων της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας του 324, συνδυάζοντας αρμονικά τις θεολογικές παραδόσεις της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας, ερμήνευσε και διακήρυξε ορθόδοξα το «ομοούσιον» του Υιού προς τον Πατέρα.¹³ Μολονότι ο όρος αυτός δεν προέρχεται από την Αγία Γραφή, ωστόσο διασαφηνίζει το πνεύμα και τη «διάνοια» των Γραφών για τη συναΐδια σχέση Πατρός και Υιού.¹⁴ Το έργο αυτό των Πατέρων της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου δεν ήταν αυτόνομο και ανεξάρτητο από τη δοξολογική και ευχαριστιακή έκφραση της πίστεως, λατρείας και ζωής της Εκκλησίας. Το Σύμβολο της δεν προέκυψε ως ένας σχολαίος στοχασμός μεμονωμένων θεολόγων που μελέτησαν γραμματολογικά τα βιβλικά, πατερικά, συνοδικά ή τα όποια άλλα κείμενα και μνημεία της προηγούμενης εκκλησιαστικής παράδοσης. Η Εκκλησία, όταν προκλήθηκε από τη λαίλαπα του Αρειανισμού, προχώρησε σε συνοδική διαβούλευση και διατύπωση των θεμελιωδών άρθρων της πίστεώς της, η οποία είναι πρωτίστως εμπειρική βίωση και μετοχή της αλήθειας και όχι απλώς λεκτική εκφορά και διακήρυξη του γράμματος. Ονόμασε δε τη δογματική αυτή έκφρασή της «Σύμβολον της Πίστεως», η δομή του οποίου βασίζεται στις εμπειρικές και ιστορικές σχέσεις Θεού, κόσμου και ανθρώπου. Οι σχέσεις αυτές αναπτύσσονται ως *θεολογία γεγονότων* στην ιστορία της θείας Οικονομίας και στη ζωή της Εκκλησίας και ενέχουν σωτηριολογικό και υπαρξιακό περιεχόμενο κατεξοχήν. Τα δόγματα δεν είναι διατυπώσεις της θεσμικής και ιδρυματικής υπόστασης της Εκκλησίας, η οποία οφείλει με την «ορθοδοξία» της να υπηρετήσει την ενότητα μιας αυτοκρατορικής θρησκείας, αλλά χαρισματικά και σωτηριολογικά γεγονότα, τα οποία εμπεριέχουν και εκφράζουν την αλήθεια, την εμπειρία και την ενότητα της Εκκλησίας ως χριστοκεντρικής κοινότητας καθ' οδόν προς τα έσχατα και συνάμα σε διάλογο με το εκάστοτε πολιτισμικό περιβάλλον μέσω της έμπνευσης και καθοδήγησης του Αγίου Πνεύματος. Έτσι το «πιστευόμεν» της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου κατέστη το Σύμβολο της καθολικής Εκκλησίας, η προσωπική βαπτισματική ομολογία της ορθόδοξης πίστεως για κάθε νεόφυτο, αλλά και η κοινή ομολογία της ευχαριστιακής κοινότητας «ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ».¹⁵ Η τοποθέτηση και απαγγελία του Συμβόλου της

¹³ Επισημαίνουμε ότι η σύνοδος της Αντιόχειας του 268 καταδίκασε το προνικαϊκό «ομοούσιον» του Χριστού προς τον Πατέρα διότι η διδασκαλία του Παύλου Σαμοσατέα εξελάμβανε «σωματικώς τὸ ὁμοούσιον», δηλαδή θεωρούσε τον Χριστό μονάχα ως άνθρωπο και όχι *συναΐδιον* του Πατρός.

¹⁴ Βλ. Παπαδόπουλου, 1980, σ. 58εξ.

¹⁵ Την οικουμενική αυτή πίστη της Εκκλησίας απηχεί και το περίφημο δοξαστικό του Εσπερινού

Νίκαιας στην καρδιά της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας υπογραμμίζει ότι η πρόσληψη και αποδοχή του (*receptio*) είναι μία διαρκώς ανανεούμενη πράξη και διαδικασία μέσα στην πίστη, τη λατρεία και τη ζωή της Εκκλησίας.

Στο κατεξοχήν θεολογικό έργο της για την αντιμετώπιση της διδασκαλίας του Αρείου η Εκκλησία προέβη σε μια θετική και ανακεφαλαιωτική διακήρυξη της πίστεως, αναδεικνύοντας την οικουμενικότητα κάθε τοπικής παραδόσεως και εκφράζοντας την καθολική και αποστολική παράδοση όλων των κατά τόπους Εκκλησιών ως αυθεντική πίστη της Εκκλησίας ανά την οικουμένη. Το Σύμβολο της Νίκαιας έγινε το Σύμβολο της Πίστεως το οποίο αποδεχόταν η καθολική Εκκλησία και το οποίο εξέφραζε με δογματική ακρίβεια και πληρότητα την αποστολική πίστη, παράδοση και διδασκαλία της. Συνάμα, επρόκειτο για μία ομολογία της πίστεως η οποία εξέφρασε την αλήθεια και ορθοδοξία της πίστεως έναντι των αιρέσεων και αποσκοπούσε στην επίτευξη της ενότητας, η οποία είχε δοκιμασθεί από τη διδασκαλία του Αρείου.

Έχοντας ολοκληρώσει το δογματικό έργο της, η σύνοδος της Νίκαιας όρισε τον κοινό για όλες τις κατά τόπους Εκκλησίες εορτασμό του Πάσχα, πρόβλημα το οποίο ήδη από τον 2ο αι. ταλάνιζε τις Εκκλησίες της Ανατολής, προκάλεσε έντονη διένεξη με τη Ρώμη και πλέον αποτελούσε κοινό πρόβλημα των κατά τόπους Εκκλησιών. Συνάμα, η σύνοδος της Νίκαιας προχώρησε σε αποφάσεις για την επίλυση διαφόρων σχισμάτων τα οποία ταλάνιζαν την ενότητα της Εκκλησίας (Νοβατιανό, Σαμοσατιανό και Μελιτιανό). Οι κανόνες της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου επιλύουν καίρια εκκλησιολογικά προβλήματα και συνάμα επιβεβαιώνουν ότι απορρέουν από την ευχαριστιακή συγκρότησή της Εκκλησίας και συνδέονται άρρηκτα με τη δογματική διδασκαλία της ως ενότητα πίστεως και ζωής. Έτσι το «ομοούσιον», πέραν της τριαδολογικής και χριστολογικής σημασίας του, εφαρμόζεται κατά κάποιο τρόπο και εκκλησιολογικά ως *κοινωνία* και *ενότητα* των κατά τόπους Εκκλησιών. Επισημαίνουμε δε ότι η εκκλησιολογική διάσταση *ενότητας* και *ετερότητας* με ρητή αναφορά στην Αγία Τριάδα υπήρχε ήδη στον 34ο κανόνα των Αποστόλων,¹⁶ ο οποίος προέρχεται από παράδοση που ανάγεται στον 2ο–3ο αι. Με εκκλησιολογική και ποιμαντική διάκριση οι είκοσι κανόνες της Νίκαιας αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα σε ζητήματα που

της Πεντηκοστής, το οποίο φέρεται ως ποίημα του αυτοκράτορα Λέοντος Στ΄ του Σοφού: «Δεῦτε λαοί, τὴν τρισυπόστατον Θεότητα προσκυνήσωμεν, Υἱὸν ἐν τῷ Πατρὶ, σὺν ἀγίῳ Πνεύματι· Πατὴρ γὰρ ἀχρόνως ἐγέννησεν Υἱόν, συναϊδιον καὶ σύνθρονον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ Πατρὶ, σὺν Υἱῷ δοξαζόμενον, μία δύναμις, μία οὐσία, μία Θεότης, ἦν προσκυνούμεντες πάντες λέγομεν· Ἅγιος ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας δι' Υἱοῦ, συνεργία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἅγιος ἰσχυρός, δι' οὗ τὸν Πατέρα ἐγνώκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπεδήμησεν ἐν κόσμῳ, Ἅγιος ἀθάνατος, τὸ Παράκλητον Πνεῦμα, τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, Τριάς ἅγια, δόξα σοι».

¹⁶ «Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον, καὶ ἠγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν, καὶ μηδὲν τι πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης· ἐκεῖνα δὲ μόνον πράττειν ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις. Ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ θεός, διὰ Κυρίου, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα».

αφορούν στην ιερωσύνη και στο ήθος των κληρικών, στην εκλογή των επισκόπων, στο επιτίμιο της ακοινωνησίας, στην τάξη των μητροπολιτικών εδρών και στα πρεσβεία τιμής, στον τρόπο αποδοχής των σχισματικών, των αιρετικών και των πεπτωκότων, ορίζουν δε τη σταθερή σύγκληση των επαρχιακών συνόδων δύο φορές τον χρόνο, φροντίζοντας πάντοτε να διαφυλάσσεται και να μην διασπάται η ενότητα της Εκκλησίας.

Η κανονικοποίηση της σύγκλισης των επαρχιακών συνόδων διαμορφώνει πλέον μία σταθερή δομή συνοδικότητας σε κάθε τοπική Εκκλησία. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο έκτακτος χαρακτήρας των συνόδων παύει να υπάρχει, ή ότι μονάχα ο έκτακτος χαρακτήρας σύγκλησης τους διέσωζε και τον χαρισματικό χαρακτήρα τους. Με την ίδια λογική και η σταθερή ευχαριστιακή σύναξη δεν μπορεί να αποτελεί χαρισματικό γεγονός, αλλά μονάχα θεσμική έκφραση. Στον συνοδικό θεσμό της Εκκλησίας, όμως, συμβαίνει κάτι πιο σύνθετο. Λόγω της παρουσίας και έμπνευσης του Αγίου Πνεύματος ο θεσμός αποβαίνει συνάμα και χαρισματικό γεγονός.

6. Η επίκαιρη σημασία της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου της Νίκαιας

Το διαχρονικό μήνυμα της Νίκαιας δεν είναι μόνον η θεολογική θεμελίωση του Τριαδικού δόγματος, αλλά και η σωτηριολογική και ανθρωπολογική συνέπεια του ομοουσίου ως της εν Χριστώ κοινωνίας του ανθρώπου με τη ζωή του Τριαδικού Θεού. Η ενανθρώπιση του ομοούσιου και προαιώνιου Υιού και Λόγου πραγματοποιήθηκε «δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν». Καθώς εξηγεῖ ο Μ. Αθανάσιος «Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν».¹⁷ Το μήνυμα αυτό καθίσταται επίκαιρο στην κατεξοχήν ανθρωπολογική εποχή μας, όπου ο σύγχρονος άνθρωπος επιχειρεῖ εκ νέου ένα εἶδος αποθέωσης του στην ιστορία και στον πολιτισμό του, αυτή τη φορά μέσω της προηγμένης τεχνολογίας και της Τεχνητής Νοημοσύνης και μάλιστα σε έναν κόσμο ο οποίος διαιρείται μέσα από συνεχείς διαμάχες και συγκρούσεις. Στον διαρκώς διαιρούμενο και ποικιλοτρόπως σπαρασσόμενο κόσμο μας, η θεολογία οφείλει να ερμηνεύσει εκ νέου το ὄραμα και το βίωμα της Εκκλησίας για το νόημα της εν Χριστώ ζωής, φωτίζοντας συνάμα και τα ανθρωπολογικά αδιέξοδα της συγκεχυμένης εποχής μας.

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος κληροδότησε στην Εκκλησία μία σημαντική θεολογική παρακαταθήκη για να αντιμετωπίζονται συνοδικά τα εκάστοτε θεολογικά, εκκλησιολογικά και ανθρωπολογικά ζητήματα. Η ίδια η εξέλιξη της συνοδικής πορείας της Εκκλησίας δείχνει ότι η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος δεν καθιέρωσε ένα εἶδος ἀτεγκτης αμεταβλητότητας, αλλά κυρίως την ορθή θεολογική βάση για την αυθεντική ερμηνεία της βιβλικής και πατερικής παράδοσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος και ο κορυφαίος θεολόγος του Αγίου Πνεύματος, ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, διατύπωσαν την αλήθεια

¹⁷ Μ. Αθανασίου, *Περί ενανθρωπήσεως* 4–5.

περί του ομοουσίου του Πνεύματος κατά τρόπο διαφορετικό. Αυτό δείχνει ότι η Εκκλησία «δεν έβλεπε αποκλειστικότητα και απολυτότητα στους δογματικούς όρους, τους οποίους χρησιμοποιούσε».¹⁸ Οι μεμονωμένες θεολογικές φωνές των προηγούμενων, αλλά και των μεταγενέστερων Πατέρων και εκκλησιαστικών συγγραφέων, δύνανται να ενσωματώνονται μέσα από την εκκλησιολογική και ποιμαντική ευαισθησία της καθολικής Εκκλησίας, όπως και πράγματι συνέβη με τη σταδιακή αποδοχή και ενσωμάτωση μετριοπαθών και διαφορετικών θεολογικών τάσεων στους κόλπους της.

Στη μετανεωτερική συνθήκη του σύγχρονου κόσμου έντονη είναι η ανάδυση του μερικού και αποσπασματικού έναντι του οικουμενικού. Συχνά μεταξύ των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών κυριαρχεί η αυτάρκεια και η απομόνωση του απόλυτου αυτοκεφαλισμού, η οποία συνεπικουρείται και από τοπικά πολιτισμικά ή και εθνοφυλετικά χαρακτηριστικά. Απέναντι σε μια πυραμιδοειδή και παγκόσμια εκκλησιολογία ή σε μια απόλυτη και αυτονομημένη αυτοκεφαλία, η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος κομίζει το μήνυμα του κόσμου και της Εκκλησίας ως οικουμένης, ως συνύπαρξης της ενότητας και της κοινωνίας μέσα στην ποικιλία των κατά τόπους Εκκλησιών.

Σε μια εποχή όπου αναπτύσσεται έντονα ο «ζηλωτισμός» και ο παραδοσιοκρατικός «φονταμενταλισμός» μεταξύ των Ορθοδόξων, η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος επισημαίνει μια ιδιαίτερα σημαντική ευθύνη και λειτουργία του συνοδικού θεσμού. Μόνο οι σύνοδοι μπορούν να αποφανθούν αυθεντικά για το τι είναι ορθόδοξο και τι συνιστά αίρεση και όχι ο κάθε ζηλωτής και ιδεολογικός αμύντορας της παράδοσης.¹⁹ Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος, δέκα επτά αιώνες αργότερα, εξακολουθεί να είναι επίκαιρη και σήμερα. Η Σύνοδος της Νίκαιας αποτέλεσε θεμελιώδες ορόσημο στην ιστορία του Χριστιανισμού. Η εποχή μας που σημαδεύτηκε από νέες διαιρέσεις αλλά και από την έναρξη του θεολογικού διαλόγου μεταξύ των διηρημένων Χριστιανών, χρειάζεται να επανεξετάσει εκ νέου τη σημασία των αποφάσεων της Νίκαιας για το σήμερα, τις σύγχρονες προκλήσεις της μετάδοσης και ερμηνείας του Συμβόλου της Πίστεως, τη σχέση μεταξύ της θεολογικής ποικιλομορφίας και της εκκλησιαστικής ενότητας, τον αντίκτυπο και τη διαλεκτική σχέση του πολιτισμικού και πολιτικού πλαισίου στη δημόσια διακήρυξη της πίστης. Η σύγχρονη αυτή προβληματική θέτει επίσης και άλλα θεμελιώδη ζητήματα, όπως η εκάστοτε πολιτισμική διάσταση στην οποία λαμβάνει χώρα η διακήρυξη του Ευαγγελίου και ο σύγχρονος διαχριστιανικός διάλογος γύρω από την άρθρωση της εν Χριστώ πίστεως της Εκκλησίας.

Στην εποχή μας, το καθολικό και το οικουμενικό παραγκωνίζονται από την υποκειμενικότητα, από το μερικό και το ίδιον κατά τρόπο αντιθετικό. Η νεωτερικότητα ως κοινός και ορθός λόγος καταρρέει από την ανάδυση του μερικού

¹⁸ Βλ. Παπαδόπουλου, 1980, σ. 182.

¹⁹ Βλ. το σύγχρονο φαινόμενο του «αποτειχίζεσθαι» του επισκόπου πολλών τέτοιων ζηλωτικών κινήσεων και προσώπων παρ' ημίν.

και του αποσπασματικού.²⁰ Ο θρίαμβος του μερικού, η αυτονόμηση των ποικίλων ιδιαιτεροτήτων και οι διάφορες διεκδικήσεις των επιμέρους κοινωνικών ομάδων συχνά αντιτίθενται στις κατακτήσεις της νεωτερικότητας, όπως είναι τα δικαιώματα του ανθρώπου. Ακόμη και το επιστημονικό πνεύμα παραγκωνίζεται προς όφελος των απίθανων θεωριών συνωμοσίας και των ατομικών δοξασιών. Η υποκειμενικότητα, ο πρακτικός μηδενισμός και η ψυχολογία του ατόμου μοιάζει να κυριαρχούν στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ο δυτικός κόσμος και πολιτισμός κατακερματίζεται ακόμη και γεωπολιτικά, αφήνοντας κατά μέρος το οικουμενικό αίτημα ειρηνικής συμβίωσης, ενότητας και συνεννόησης μεταξύ των κρατών που προέκυψε από την τραγωδία των δύο παγκόσμιων πολέμων. Ζούμε ήδη την εκ νέου ανάδυση των εθνικών και πολιτισμικών ταυτοτήτων σε μια νέα γεωπολιτική στρατηγική των εθνικών και οικονομικών συμφερόντων, της πολυδιάσπασης και της σύγκρουσης μεταξύ Ανατολής και Δύσεως. Οι τελευταίες εξελίξεις μεταξύ Αμερικής, Ευρώπης και Ρωσίας επιβεβαιώνουν, αν μη τι άλλο, αυτή την πολυδιάσπαση και αναδιανομή του σύγχρονου κόσμου με μοναδικό κριτήριο τη στρατιωτική και οικονομική ισχύ. Σε όλο αυτό το διμορφούμενο γεωπολιτικό σκηνικό η Ορθοδοξία δεν μπορεί να είναι παθητικά αδρανής ή και άκριτα συμμετέχως.

Βιβλιογραφία

- Delsol, C. (2025). *L'Insurrection des particularités*. Paris: Cerf.
- Ζηζιούλα, Ι. (1994). Ευχαριστία και Βασιλεία. *Σύναξη*, 51, 83–101.
- Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα. (2016). *Έργα Α': Εκκλησιολογικά μελετήματα*. Αθήνα: Δόμος.
- Migne, J. P. (ed.) (1857). *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*. Paris.
- Migne, J. P. (ed.) (1862). *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*. Paris.
- Μητροπολίτου Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα. (2023). *Το είναι ως κοινωνία, Μελέτες περί του προσώπου και της Εκκλησίας*. Μετάφραση Ξενοφών Κομνηνός, επιμέλεια Σταύρος Γιαγκάζογλου. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Παπαδόπουλου Σ. (1980). *Αθανάσιος ο Μέγας και η Θεολογία της Οικουμενικής Συνόδου*. Αθήνα: Δόμος.
- Χρυσοστόμου Σαββάτου Μητροπολίτη Μεσσηνίας. (2024). *Η Α' Οικουμενική Σύνοδος, Νίκαια της Βιθυνίας — 325 μ.Χ., Ιστοριοδογματική θεώρηση*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.

²⁰ Βλ. Delsol, 2025.

Ставрос Јагазоглу

Национални и Каподистријски универзитет у Атини, Теолошки факултет,
Одељење за теологију, Одсек за Систематско богословље

Еклисиолошки значај Никеје данас

Рад разматра еклисиолошки значај Првог васељенског сабора у Никеји у савременом контексту, указујући на богословске, сотириолошке и еклисиолошке импликације појма „једносуштан”. У првом делу анализира се формирање тријадолошког и христолошког учења Цркве у полемици са аријанством, са посебним освртом на допринос Светог Атанасија Великог и на органску повезаност догматског израза са литургијским животом и искуством Цркве. Потом се излаже тријадолошки темељ еклисиологије, при чему се Црква схвата као икона заједнице Личности Свете Тројице, са христолошким центром и пнеуматолошком димензијом. Поседна пажња посвећена је односу Евхаристије и помесне Цркве, као и настанку саборности као израза јединства и саборности Цркве. Рад даље прати историјски развој саборских установа од апостолског доба до сазивања Првог васељенског сабора, који представља прекретницу у обликовању васељенске свести Цркве. У завршном делу истиче се актуелност никејске поруке у светлу савремених антрополошких и еклисиолошких изазова, наглашавајући значај саборности и јединства у различитости.

Key words: Први васељенски сабор, једносуштан, Света Тројица, еклисиологија, Евхаристија, саборност, помесна Црква, васељенска Црква.

Датум пријема чланка: 09. 10. 2025.

Датум прихватања чланка за објављивање: 08. 06. 2026.